

УДК 338.242.2

Гнатенко І. А.

*кандидат економічних наук,
доцент, докторант*

*Київського національного університету
технологій та дизайну*

Hnatenko Irina

Ph.D., Associate Professor, Doctoral Student

at Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

ФЕНОМЕН ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Анотація. У статті проаналізовано сутнісні ознаки інноваційного підприємництва. Визначено необхідність розвитку інноваційного підприємництва як органічного елементу національної економіки. Акцентовано увагу на тому, що підприємництво доцільно розглядати як особливу форму господарювання, що постійно трансформується в історичному вимірі через процеси зародження нових поглядів відомих політичних економістів, оновлення господарських відносин, зміни ментальності населення, виникнення різних за розмірами та формами власності підприємств, їх дозріванні, адаптації і відмиранні. З'ясовано, що циклічність і нестабільність розвитку національної економіки негативно позначаються на функціонуванні інноваційного підприємництва, що призводить до скорочення робочих місць, зменшення інвестицій у людський розвиток, збільшення безробіття та загострення інших соціально-економічних негараздів. Визначено домінуючу роль держави в розвитку національного підприємництва, заснованого на інноваційній основі.

Ключові слова: інноваційне підприємництво, ринок праці, інвестиції, інновації, конкурентоспроможність, зайнятість, безробіття, міжнародні рейтинги, національне господарство, інституціональні перетворення, людський капітал, регіональна інтеграція, домогосподарства.

Вступ та постановка проблеми. Групою Світового банку визнано, що інновації та підприємництво є рушійними силами забезпечення світової стійкості, економічної безпеки і спільного процвітання. Інноваційне підприємництво, активно домінуючи у провідних країнах світу як інституційний сектор, забезпечує гнучкість, підвищує адаптивність економічної системи та стимулює соціально-економічний розвиток. Підприємництво виступає як основа інноваційного процесу, при цьому новаторство є не тільки визначальною ознакою підприємницької діяльності, а й основним чинником економічної динаміки, за допомогою якого ініціюються й реалізуються нові методи виробництва і збуту продукції. Отже, інноваційне підприємництво є важливим органічним елементом ефективного розвитку національної економіки, яке потребує постійної державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку інноваційного підприємництва, формування інноваційної системи та державного регулювання інноваційних процесів присвячено безліч наукових праць іноземних та вітчизняних учених. Такі найвідоміші дослідники, як Г. Александер, Дж. Бейлі, Б. Буркинський, Л. Вальрас, З. Варналії, Л. Ганущак-Єфіменко, В. Зянько, Г. Кассель, Дж. Кейнс, І. Кука, Дж. Лодердейл, К. Маркс, Г. Марковіц, Ф. Модільяні, А. Маршалл, К. Менгер, А. Пігу, П. Прудон, Ж. Сей, С. Сімонді, І. Фішер, М. Фрідмен, Е. Хансен, Дж. Хікс, Й. Шумпетер, А. Шпітгоф та ін., зробили значний внесок у розвиток теорії інноваційного підприємництва, сформувавши тим самим еволюційну картину розвитку підприємництва в контексті економічної думки. Водночас поліпарадигмальний підхід до явища, що нами аналізується, свідчить про необхідність постійного переосмислення існуючих наукових здобутків з урахуванням швидкозмінності сучасних умов соціально-економічного та політичного розвитку економічної системи.

Метою даної роботи є дослідження інноваційного підприємництва як органічного елементу національної економіки.

Результати дослідження.

Становлення інноваційного підприємництва в національній економіці бере свій початок із глибокої давнини. Попри всю різноманітність підходів (онтологічних, гносеологічних, аксіологічних) інноваційне підприємництво визначається як специфічна форма економічної активності індивіда, який на основі ризику ініціює, на основі підприємливості організовує, на основі відповідальності стабілізує, на основі особистої зацікавленості розвиває ту чи іншу нову форму бізнесу. Проте, за нашим баченням, зародження поглядів на підприємництво, появу примітивних його форм і видів можна було спостерігати у далекому минулому (ще до нашої ери) внаслідок еволюційного переплетення географічних, природних, економічних і політичних чинників. І хоча підприємництво у давні часи ще не стало самостійним предметом наукових досліджень, однак характерні риси ведення господарської діяльності в минулі часи засвідчили історичний відлік запуску підприємництва в межах національної системи. Акцентуємо увагу на тому, що важко, а точніше неможливо точно визначити, скільки років існує на нашій планеті підприємництво. Напевно, з тих самих часів, коли власний видобуток первісної людини не зараховувався у «загальний котел», а обмінювався на еквівалентну кількість зброї чи знарядь виробництва (історична поява обміну). Як зауважив В.З Черняк, «...будемо вважати, що обмін убитого мамонта на кам'яні сокири можна вважати бартерними угодами підприємця. А виготовлення кам'яної зброї це й є перший малий бізнес» [1, с. 158]. Із тих часів

саме підприємництво зумовлює розвиток людства, зміну економічних формацій, вирішує питання війни і миру, рухає науку і техніку, поліпшує умови життя населення. Історичну подію – виготовлення кам'яної зброї – беззаперечно, можна вважати новацією, яка була впроваджена нашими пращурами у суспільне життя.

Підприємництво доцільно розглядати як особливу форму господарювання, що постійно трансформується в історичному вимірі через процеси зародження нових поглядів відомих політичних економістів, оновлення господарських відносин, зміни ментальності населення, виникнення різних за розмірами та формами власності підприємств, їх дозрівання, адаптація і відмирання. Багато в чому як у біологічній, так і в підприємницькій системі постійно відбуваються зовнішні та внутрішні зміни або зрушення, які відкривають принципово нові можливості або спричиняють несподівані виклики підприємцям, тим самим трансформуючи та оновлюючи нестатичне підприємницьке середовище. У цьому розумінні холистичний підхід, уведений у науковий обіг гідробіологом Е. Берджом (1915 р.), повністю трансформується в генезу організаційних та соціально-економічних основ формування парадигми підприємництва, яке подібно біологічній екосистемі, відкрито функціонує, віддає та отримує ресурси, взаємодіючи із зовнішнім оточенням як єдине ціле. Важливо зазначити, що саме активна взаємодія ключових чинників системи підприємництва в межах еволюційних потоків зумовила синергію та поєднання зусиль суб'єктів підприємництва у напрямі необхідності продукування нових знань, навиків та ідей, що запустило виникнення інновацій. Водночас на відміну від біологічної екосистеми штучно створена система підприємництва має певний рівень навмисної організації, яка через антропогенні чинники впливу (зазвичай під впливом дій стейкхолдерів підприємництва) задає координацію або адаптацію зазначеної системи.

Генезу розвитку інноваційного підприємництва в межах національної економічної системи дають змогу простежити теорії наукових хвиль (напрямів) підприємництва. Ці хвилі відображаються сплесками інтересу вчених до різних аспектів проблеми господарювання, які відображають картину двох глобальних етапів розвитку теорії підприємництва, зв'язаних із поступовим формуванням наукової картини світу і виникненням синергетики як теорії самоорганізації. Відомі представники економічних шкіл – французької, англійської, американської, німецької, австрійської тощо – сповідували свою філософію ведення підприємництва, яка або еволюціонувала та знаходила своїх прибічників у майбутньому, або повністю була визнана безперспективною.

«Підприємництво» та «інновація» являють собою діалектичну єдність двох боків специфічного виду діяльності господарюючих суб'єктів. Підприємництво – це тип господарської поведінки, що характеризується креативністю і ризикованістю. Інновація – практичне втілення даного типу поведінки, що складається з удосконалення методів виробництва і збуту продукції, поліпшення її споживчих характеристик і отримання економічного ефекту від нововведень [2; 3]. Отже, підприємницька діяльність виступає як основа інноваційного процесу, як вид господарської діяльності, який продукує інновації.

Тенденції розвитку національного господарства свідчать про підвищений вплив інноваційної діяльності на темпи економічного розвитку. На світовому ринку продукти інтелектуальної праці мають більш високу вартість відносно інших сфер економічної діяльності. Вимоги ринку диктують необхідність створення умов для широ-

кого використання нововведень, підсилення інноваційної активності. Світовий досвід інноваційного розвитку свідчить про те, що інновації є оптимальним шляхом науково-технічного переозброєння та поетапної диверсифікації виробництва. Отже, необхідний «вибух» інноваційної діяльності, який спроможне здійснити ефективно функціонуюче підприємництво. Саме підприємництво в змозі забезпечити інноваційну економіку майбутнього, засновану на різкому зростанні продуктивності праці, підвищенні зайнятості населення та зміцненні соціальних стандартів.

Водночас циклічність і нестабільність розвитку національної економіки негативно позначаються на функціонуванні інноваційного підприємництва, що призводить до скорочення робочих місць, зменшення інвестицій у людський розвиток, збільшення безробіття та загострення інших соціально-економічних негараздів. Несприятливі зовнішні загрози, які впливають на національну безпеку держави, негативно відбиваються на розвитку інновацій, рентабельності великого, малого та середнього бізнесу, знижують адаптаційні можливості національного сектору підприємництва, що викликає мультиплікаційний ефект для всього національного господарства.

Вітчизняні статистичні дані підтверджують низький рівень інноваційності національної економіки. Станом на 01.01.2018 в Україні нараховувалося 1 805 059 од. суб'єктів господарювання (на 3,2% менше, ніж у 2017 р.), із них 338 256 од. юридичних осіб (у т. ч. великих, середніх, малих та мікропідприємств) та 1 466 803 од. фізичних осіб – підприємців (суб'єктів середнього, малого та мікропідприємства). Водночас не всі підприємства можна назвати інноваційними. Зокрема, впродовж 2014–2016 рр. частка підприємств у відсотках до загальної кількості підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, за рекомендованими видами економічної діяльності становила лише 18,4%, із них: здійснювали технологічні інновації – 11,8% (5,7% – продуктові та 10,3% – процесові); нетехнологічні – 13,4% (8,7% – організаційні та 10,2% – маркетингові). При цьому кількість працюючих на інноваційних підприємствах становила 41,2% від загальної кількості зайнятих (табл. 1).

Тобто навіть незадовільна інноваційна активність вітчизняного підприємництва та недостатньо висока позиція України у міжнародних рейтингах все одно доводять значущість інноваційного підприємництва для сталого розвитку ринку праці, зазвичай через стимулювання зайнятості населення. Серед іншого, можемо констатувати, що стабілізаційна функція національного інноваційного підприємництва на ринку праці може реалізовуватися: по-перше, в силу специфіки створюваних робочих місць (залучення розумової, а не фізичної праці) можливе більш широке використання та охоплення працею молоді, жінок та інвалідів, що призведе до скорочення безробіття серед цих верств населення; по-друге, створення робочих місць у секторі інноваційного підприємництва, безперечно, чинить позитивний вплив на дію закону попиту і

пропозиції на ринку праці окремих регіонів України, де існує необхідність у розвитку інноваційного підприємництва специфічного спрямування (військового, авіаційного, космічного тощо); по-третє, створення додаткових робочих місць на інноваційних підприємствах призводить до зростання числа вакансій у службах зайнятості та приватних кадрових агенціях, що забезпечить мобільність робочої сили та зменшить напруження на ринку праці; по-четверте, наявність великої кількості вакансій за секторами національної економіки на базі різноманітних форм власності інноваційних підприємств призведе до формування нових рис професійної мобільності робочої сили, що, своєю чергою, призведе до скорочення застійних форм безробіття; по-п'яте, гнучкість (наприклад, робочого часу або способів використання робочої сили), яка притаманна інноваційному підприємництву, амортизує і пом'якшує різкі коливання на національному ринку праці, які виникають у зв'язку із закриттям підприємств або скороченням чисельності персоналу.

Світові тенденції інноваційного розвитку національного підприємництва демонструють необхідність постійних інституціональних перетворень та переосмислень системи підтримки підприємництва з боку держави. Особлива увага повинна належати розвитку людського капіталу, за допомогою якого продукуються інноваційні ідеї. Вже сьогодні чітко простежується процес формування принципово нової моделі підприємця-новатора, здатного адекватно сприймати технологічні, економічні та інші глобальні виклики, які провокуються внаслідок підсилення синергії наднаціональних інститутів у межах регіональної інтеграції [5]. В інституціональних перетвореннях національного підприємництва слід уникати шаблонного копіювання досвіду інших країн у розвитку інноваційного бізнесу. Залучення позитивного досвіду слід здійснювати лише з урахуванням принципу цілепокладання в межах державної стратегії, враховуючи соціально орієнтовану модель підприємництва з неповторною ментальністю (неформальними правилами) українського народу.

Роль держави як найважливішого інституту національного підприємництва важко переоцінити. Зокрема, держава як організація володіє конкурентними перевагами в реалізації засобів регуляторного впливу (примусу, контролю, відповідальності, покарання), що за вдалого їх застосування підсилює результативність інноваційного розвитку національного підприємництва. У цьому полягає унікальність впливу державного апарату як інституціонального суб'єкта на підприємництво. Держава на відміну від фірми та домогосподарства не тільки зобов'язана підкорятися правилам гри, а й розробляти формальну частину цих правил. Отже, постає картина двоєстичної ролі держави з позицій інституціонального підходу. Держава утворює законодавчу базу (правила гри), які стимулюють інноваційний розвиток національного підприємництва, наприклад: захист приватної власності; заохочення інноваційних ідей; залучення інвестицій до інноваційних проєктів; надання пільг підприємцям, які створюють нові

Таблиця 1

**Розподіл кількості працюючих за видами економічної діяльності у 2016 р.
(відсотків до загальної кількості працюючих на обстежених підприємствах)**

	Кількість працюючих на інноваційно активних підприємствах	Кількість працюючих на неінноваційно активних підприємствах
Усього	41,2	58,8
Промисловість	46,6	53,4
Послуги	29,1	70,9

Джерело: складено за даними [4]

робочі місця та активізують нестандартні форми зайнятості; захист від недобросовісної конкуренції; антимонопольне законодавство тощо.

Державний протекціонізм інноваційності, творчості, креативності та неординарності мислення взагалі визначає ефективність інституціонального перетворення за ринкових умов. Комерціалізація будь-якого інноваційного проекту передбачає наявність гаранту, який би фіксував та захищав інтелектуальне право, тож держава у цьому сенсі виступає як зовнішня сила, яка наглядає за дотриманням прав суб'єктів підприємницької діяльності, які комерціалізують ідею. Ще один важливий інституціональний аспект держави полягає у тому, що державні інститути регламентують доступ резидентів та нерезидентів до інноваційного підприємництва, що є чинником впливу на ступінь монополізованості національного підприємництва. Тож чим справедливіші умови створює держава

до, наприклад, фінансового забезпечення інноваційної діяльності різним суб'єктами господарювання, тим більш конкурентніша національна економіка.

Висновки. Інноваційне підприємництво являє собою складний соціально-економічний інститут, що включає сукупність господарюючих суб'єктів, які здійснюють активну цілеспрямовану інноваційну діяльність, спрямовану на зростання вартості власного капіталу, а також на задоволення потреб суспільства. Стратегічно важливими завданнями національного господарства сучасної України є інноваційний розвиток вітчизняного наукомісткого виробництва, розроблення, впровадження та засвоєння інноваційно-інформаційних технологій, орієнтованих на вироблення конкурентоспроможної продукції. Зазначене дасть змогу задовольнити економічні інтереси за рахунок упровадження та примноження науково-технічного потенціалу країни.

Список використаних джерел:

1. Черняк В.З. Історія підприємництва : навчальний посібник. Москва : ЮНІТІ-ДАНА, 2015. 607 с.
2. Кукса І.М. Механізм державного регулювання інноваційного розвитку АПК : монографія. Київ : СІК ГРУП УКРАЇНА, 2014. 328 с.
3. Гнатенко І.А. Специфічні проблеми оцінювання партнерської взаємодії малих і великих виробничих підприємств. *Український соціум*. 2014. № 4. С. 104–112.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Норт Д. Інститути, інституційна зміна, функціональна економіка ; пер. з англ. А.Н. Нестеренко. Київ : Основи, 2000. 198 с.

ФЕНОМЕН ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. В статье проанализированы существенные признаки инновационного предпринимательства. Определена необходимость развития инновационного предпринимательства как органического элемента национальной экономики. Акцентировано внимание на том, что предпринимательство целесообразно рассматривать как особую форму хозяйствования, которая постоянно трансформируется в историческом измерении через процессы зарождения новых взглядов известных политических экономистов, обновление хозяйственных отношений, изменение ментальности населения, возникновение различных по размерам и формам собственности предприятий, их созревания, адаптации и отмирания. Выяснено, что цикличность и нестабильность развития национальной экономики негативно сказываются на функционировании инновационного предпринимательства, что приводит к сокращению рабочих мест, уменьшению инвестиций в развитие общества, увеличению безработицы и обострению других социально-экономических проблем. Определена доминирующая роль государства в развитии национального предпринимательства, основанного на инновационной основе.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, рынок труда, инвестиции, инновации, конкурентоспособность, занятость, безработица, международные рейтинги, национальное хозяйство, институциональные преобразования, человеческий капитал, региональная интеграция, домохозяйства.

THE PHENOMENON OF INNOVATION ENTERPRISES IN THE NATIONAL ECONOMY

Summary. The article analyzes the essential features of innovative entrepreneurship. The necessity of development of innovative business as an organic element of the national economy is determined. The emphasis is on the fact that entrepreneurship should be considered as a special form of economic activity, which is constantly transformed in the historical dimension through the processes of the emergence of new views of the known political economists, the renewal of economic relations, changes in the mentality of the population, the emergence of different sizes and forms of ownership of enterprises, their maturing, adaptation and death. It has been found out that cyclicity and instability of the development of the national economy negatively affect the functioning of innovative entrepreneurship, which leads to job cuts, reduction of investments in human development, increase of unemployment and aggravation of other socioeconomic disadvantages. The dominant role of the state in the development of national entrepreneurship based on an innovative basis is determined. Innovative entrepreneurship is a complex socioeconomic institute, which includes a set of business entities that carry out active targeted innovation activities aimed at increasing the value of equity capital, as well as meeting the needs of society. Strategically important tasks of the national economy of modern Ukraine are the innovative development of domestic science-intensive production, development, implementation and mastering of innovation-information technologies focused on the development of competitive products. The above will allow to satisfy economic interests at the expense of introduction and increase of scientific and technical potential of the country. In the institutional transformations of national business, template copying the experience of other countries in the development of innovative business should be avoided. Involvement of positive experience should only be carried out taking into account the principle of goal-setting within the framework of the state strategy, taking into account the socially-oriented model of entrepreneurship with a unique mentality (informal rules) of the Ukrainian people.

Key words: Innovative entrepreneurship, labor market, investment, innovation, competitiveness, employment, unemployment, international rankings, national economy, institutional transformation, human capital, regional integration, households.